

חזרה הצמחונות

איש שלום, איש חלום

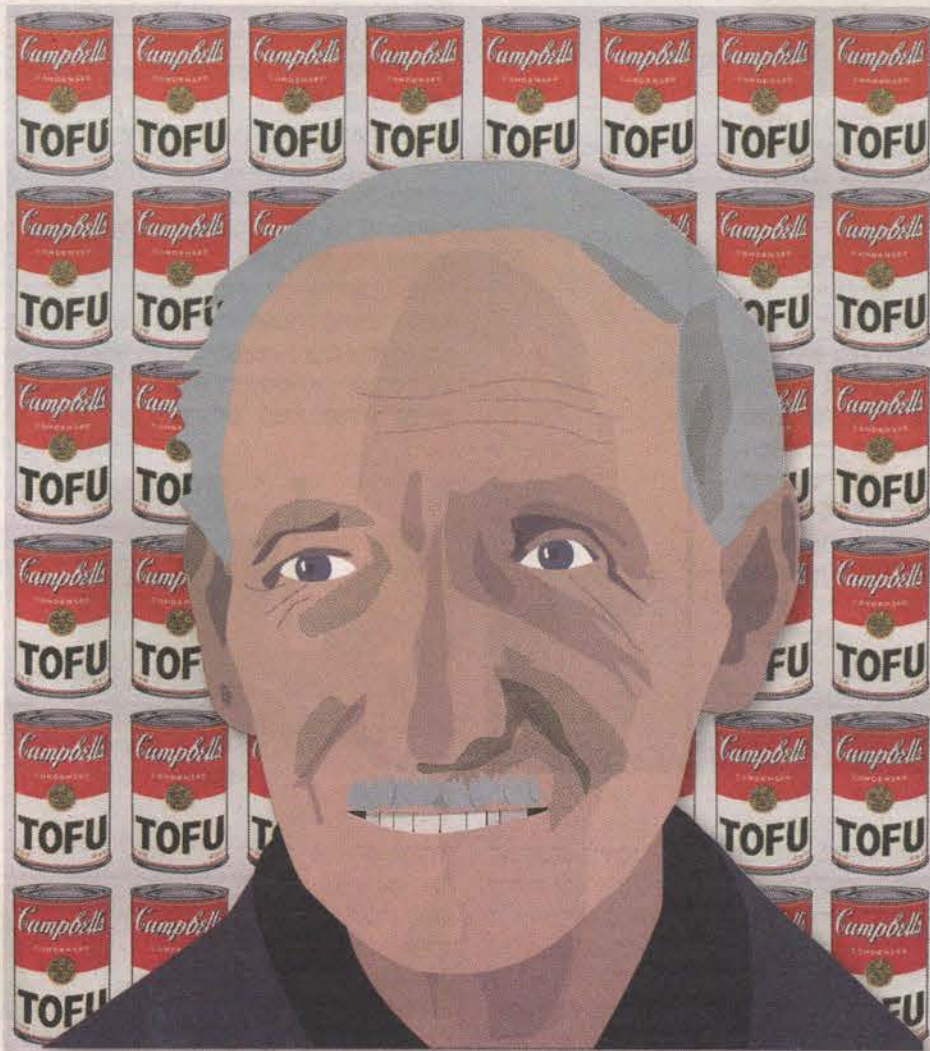
חלוץ הצמחונות העברית היה יהודי שעלה לארץ ב-1921, ייסד אגודה לאספרנטו וחווה אובדן של שתי בנותיו. 140 שנה להולדתו של נתן בן-ציון חבקין, אמן הגלופות ואבי ההתיישבות הצמחונית

חנן חריף

רשאלים רבים יותר מאי פעם נוטים לאחזרה לצמחונות, או אף לגרסה הארוכה יותר שלה – הטבעונות. ביקורו המתוקשר של גארי יודופסקי, הדובר השנוי במחלוקת של התנועה, העלה את העניין לתודעה התקשורתית בארץ, אך זהו רק קצה הקרחון: עבור לא מעטים, מדובר בבחירה יומיומית הנתפסת כעמדה מוסרית עקרונית, ולעתים קרובות גם כתרבות נגד מהפכנית. מי שמעוניין לחוש קצת יותר מרוח המהפכה מוזמן להיכנס לאחת מקבוצות הפייסבוק הגדולות והפעילות המכילות בשמן את המילה 'טבעונים'.

לכאורה קשה לזהות כל קשר בין המהפכה הנוכחית לבין מהפכה ותיקה בהרבה – המהפכה הציונית, שמלבד האות הפותחת את שמן לא נראה שיש זיקה ביניהן. אמנם אחד מאבותיה הרחוקים של תנועת העבודה הציונית – אהרן רוד גורדון – היה צמחוני במעשה ובהגות, אך לא עסק בכך בכתביו הרבים. במכתביו האישיים נחשפת עמדתו הצמחונית, וגם הסבר אפשרי להצנעתה: הוא חשב שהשעה אינה בשלה לדבר על כך כיוון שהדבר נתפס כ"מעין לוקטוס רחני", אך בה בשעה האמין ש"הצמחונות הרי היא אחד הצדדים העיקריים הראשונים בהגשמתו של יחס חדש אל החיים העולם בפועל ובמעשה, אותו יחס חדש שאנחנו מבקשים בעבודתנו בהתקרבותנו אל הטבע ובכל מה שאנחנו עושים לחירוש החיים" (מכתב לנתן ביסטרצקי (אגמון), תרפ"א). יחס עמוק לצמחונות ביטא גם בן דורו, הרב אברהם יצחק הכהן קוק, שדיבר על "חזון הצמחונות והשלום" העתידי. אך כאן נתמקד ברמות מוסרית רבה פחות, של אדם שהגשים בחייו ובהגותו את הקשר שבין שתי התנועות, והקדיש את חייו להפצתה של הצמחונות ולמימושה בארץ ישראל: נתן חבקין.

(צינוקוגרפיה) להוצאות של ספרים ועיתונים עבריים. בשלב מסוים אף מונה, בזכות פיתוחיו בתחום, לחבר "הוועדה הממשלתית לבחינת הגמר בצינוקוגרפיה" – דבר חריג בגרמניה בראשית המאה העשרים, שכן חבקין היה נתן רוסי, ואם לא די בכך, גם יהודי. במינכן הפך חבקין לצמחוני מסוד ונלהב, הצטרף לאגודות צמחוניות מקומיות ופרסם את מאמריו הראשונים בנושא צמחונות, ציונות והקשר ביניהן. לאחר מלחמת העולם הראשונה נטש את האגודות הגרמניות שהשפעה אנטישמית חדרה אליהן, והקים אגודה צמחונית יהודית קטנה, "ברית דניאל" שמה. מטרת האגודה החדשה הייתה להפיץ את רעיונות הצמחונות, עבודת הכפיים ועבודת האדמה בקרב יהודי גרמניה. האגודה שאבה את שמה מפרק א' בספר דניאל, שם מסופר על דניאל ושלושת חבריו – חנניה, מישאל ועזריה – שסירבו לאכול מ"פת בג המלך" והתקיימו על דרעונים ומים, ולמרות זאת (או דווקא בזכות זאת) זכו לבריאות גופנית ולסגולות נפשיות מיוחדות. תפקיד נוסף שייער לאגודה היה הפצת הדיבור באספרנטו, השפה הבינלאומית, בקרב היהודים. לעיתונה הצנוע של האגודה, "ידעות ברית דניאל", נלוו מדי פעם שני מוספים: האחד – "Der Jüdische Arbeitsmarkt" (=שוק העבודה היהודית), הקורש לעידוד צעירים יהודים לעבור למלאכת כפיים ולעבודת אדמה, והשני, בעל שני שמות, בעברית ובאספרנטו: "העברי העספרנטו" – "Hebrea Esperantisto", שהזכיר (בגרמנית) כ"עיתון האספרנטו היהודי הראשון".

"שלום בין האדם ובין שאר הברואים שעל פני האדמה". חבקין

לציון חבקין, לדבריו, מנדלי ניסה לקרב אותו לפנתאיזם – אחרות האל והטבע, ולקוסמופוליטיות, ויחסו לציונות היה מסיגי. למרות זאת הצטרף חבקין לתנועה הציונית ב-1897, ושנה לאחר מכן השתתף בקונגרס הציוני השני. מאודסה עבר למינכן, שבה למד בבית ספר לאמנות תעשייתית לאחר שהחליט שעליו לעמוד ברשות עצמו ולא לעסוק באמנות 'טהורה'. לאחר שסיים את לימודיו פתח בית מלאכה לייצור גלופות

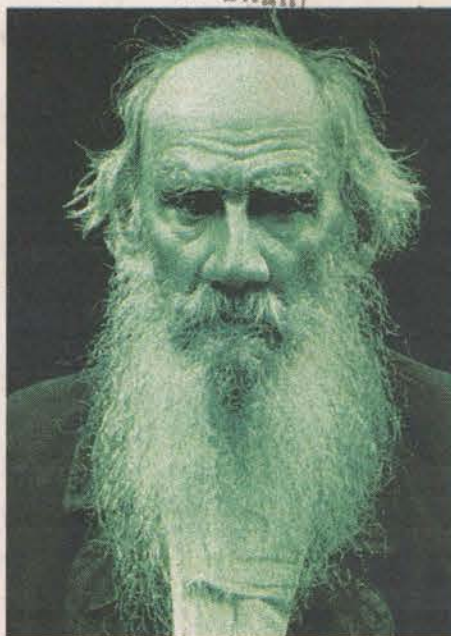
לציון חבקין, לדבריו, מנדלי ניסה לקרב אותו לפנתאיזם – אחרות האל והטבע, ולקוסמופוליטיות, ויחסו לציונות היה מסיגי. למרות זאת הצטרף חבקין לתנועה הציונית ב-1897, ושנה לאחר מכן השתתף בקונגרס הציוני השני. מאודסה עבר למינכן, שבה למד בבית ספר לאמנות תעשייתית לאחר שהחליט שעליו לעמוד ברשות עצמו ולא לעסוק באמנות 'טהורה'. לאחר שסיים את לימודיו פתח בית מלאכה לייצור גלופות

צינוקוגרפיה מי יודע?

נתן בן-ציון חבקין, שכונה "חלוץ הצמחונות העברית", נולד ב-20 בינואר 1874, השבוע לפני 140 שנה, בחוטימסק שברוסיה הלבנה. בילדותו למד ב"חדר" ובישיבה, ובנעוריו עבר למוסקבה, שבה למד צורפות אצל גיסו וצייר בשעות הפנאי. בתקופה זו התפתח אצלו, על פי עדותו המאוחרת, רגש של התנגדות כלפי היהודים שאינם עוסקים בעבודה "פרודוקטיבית" – רגש שהשפיע באופן מכריע על חייו. גירוש היהודים ממוסקבה ב-1891 הביא אותו לאודסה, שבה למד בגימנסיה ובבית ספר

ירושלים. תרצ"ג
הוצאה אנורת הצמחונים העברים בא"י
הכתבה: נ. ב. חבקין ירושלים. גבעת שאול
N. B. Havkin, Jerusalem, Givat Shaul

אידיאליזם שהושפע מטולסטוי (מימין) ומזמנהוף, והשפיע על ר' בנימין (למטה)

הטבענות גם בימינו: "מכיוון שאני מעריך בצמחונות לא רק את ההתנודות מאכילת בשר אלא גם את השאיפה לחיי אמת וצדק, אני מתייחס בכבוד לכל איש שלא יוכל מטעמים משפחתיים להיות צמחוני".

קדם אמירים

גם נפילת בנו לא עצרה בעדו. כך, בראשית שנות החמישים, פעל חבקין לייסוד התיישבות צמחונות בודי ירושלים - הפעם על אדמות הכפר בית מזמיל, עליהן שוכנת שכונת קריית-היובל שאו החלה בנייתה. אך גם כאן לא זכה לראות את התממשות תקוותיו. נראה שהמוסדות המיישבים לא מיהרו להיענות לדרישות של האגודה הצמחונות, אך סביר להניח שגם מתחים פנימיים שהדיחה עולים מבין דפי עיתוניו של חבקין החלישו את כוחן של האגודות.

הד לדמותו של חבקין נתן חיים באר בספרו "נוצות", שבו תיאר את המפגש עם חבקין בביתו, שהיה סמוך לבית משפחת גרינברג, הצמחונות אף היא, בגבעת שאול: "...הבחנתי בשישי נמוך קומה העושה דרכו כמעט ללא קול בשדה הבור שבין חצרו של גרינברג לרחוב יפו. ככל שהתקרב חזר אלינו, כן נתבחרו פניו, פנים סגפניים, עטורי זקנקן לבן, ועיניים הוות שקועות בחוריהן". באר מספר כי בשיבת האגודה הצמחונות שנערכה בביתו של גרינברג, דיבר חבקין על הצורך לחזור למטרתם של בוני מגדל בבל - "שפה אחת ודברים אחדים" - אך לא על מנת למרוד בשמים, "אלא, אדרבא, על מנת להפריח את הארץ".

חבקין הלך לעולמו בנובמבר 1957, מבלי שחלומה התגשם. ואולם, זמן קצר לאחר מכן, ב-1958, התיישב במושב אמירים גרעין של משפחות צמחוניות-טבעוניות ובהם תלמידו ו"יורשו הרוחני" יחזקאל דורון, ובכך הוגשם במשהו חלומה על התיישבות צמחונות.

סיכום נוגע ללב, אם גם חלקי, לחייו של חבקין ניתן מעל דפי עיתון מעריב (19.11.1957). תחת הכותרת "מותו של צמחוני", נכתב: "נתן בן-ציון חבקין, שנפטר אתמול בשנת ה'תשי"ז לחייו, היה דמות מוכרת בנף הירושלמי. ותיקי העיר הכירוהו כ'משוגע' לצמחונות ולאספרנטו. ציונים ותיקים זוכרים אותו מן התקופה בה היה נודד בעיירות ברוסיה ופולין, בשמו של מגדלי מוכר ספרים, ומטיף לחיי יצירה ועבודה. עד ימיו האחרונים עסק בצ'ינגווגרפיה ואילו עיקר מעייניו היו נתונים לצמחונות, לפציפיוס ולאספרנטו. בא לירושלים כתום מלחמה 'ע' הראשונה, אירגן את הצמחונים בארץ ויסד את הוועד האספרנטי הארצי-ישראלי [...] את ספרו האחרון, שטרם ראה אור, הוא פותח בדברי הקדמה אלה: 'אלהים זוכני בחיים ארוכים, זכיתי לראות בעיני מדינה יהודית, עתה יכול אני למות בשקט'."

מחמשת ילדיו של חבקין האריכו ימיהם רק שניים - גדליה וישראל. בתו של גדליה חבקין היתה הזמרת והפזמונאית רדורה חבקין (1934-1995), שבשנות השמונים הייתה לטבעונית, התיישבה בראש פינה ופתחה בה תנות טבע - המנוהלת היום על ידי בתה, שירי חבקין. ●

בתי המטבחיים החדשים הם חרפת העולם הנאור ואין להם מקום במדינה שרוצים לייסד על בסיס רוחני ומוסרי. ארץ ישראל לא תוכל להיות למופת במובן התרבותי והמוסרי כל זמן שישאר בה בית מטבחיים. התרבות העברית החדשה, המשיך, "צריכה לעלות על התרבות ההודית-כנענית על ידי היחס ההגון לא רק לבעלי חיים, כי אם גם לכל שכבות העם. התרבות העברית צריכה להתגבר גם על הרוח המפלגתי והמעמדי השורר כמעט בכל העולם הנאור". דברים אלה רומזים לכך שלמרות היותו חריג יחסית בתנועה הציונית במסקנותיו המעשיות, ניקו עמדותיו של חבקין מאותם המקורות של זרמים רחבים בציונות. למעשה הצמחונות לא היתה וזה לא אישים ציוניים נוספים, ביניהם, כאמור, א"ד גורדון, וכן סופרים רחוקים בולטים דוגמת א"ד אלכסנדר ויסקינד (בינוביץ') ור' בנימין (הושע רדלר פלדמן). חבקין נישא בתחילת המאה העשרים לרבקה בק, שילדה לו ארבעה ילדים לפני שמתה ברמי ימיה ב-1909. כעבור כמה שנים נשא את אשתו השנייה - דישה טובילוב, ועמה עלה לארץ ב-1921, יחד עם חמשת ילדיהם. הוא ייסד בירושלים בית מלאכה ליעבוד גלופות (שבגלונות).

היתה חברה בקבוצת 'גשר'. לפני חרשים מספר איברה עצמה לרעיה אחותה הבכירה, ומאו חזרה ואמרה כי לא תוסיף לחיות. האחות הבכירה היא ברכה (ברטה) חבקין, שהרעילה את עצמה ומתה באביב 1926, עשרה ימים לאחר חתונתה. הידיעה עוסקת באחותה, אסתר, בתו השלישית של חבקין, ששלחה יד בנפשה חרשים מספר לאחר מכן. הטרגדיות לא עזבו את משפחתו של חבקין: כעבור 22 שנים, נהרג בנו הבכור ידידיה (אדי), בקריית-ענבים במלחמת העצמאות.

באירונה מרה, הופיעה ביום שלמחרת ההתאבדות השנייה, באותו העיתון, הידיעה הבאה: "נוסדה אגודת צמחונים עבריים שמטרתה בעיקר - יצירת התיישבות חקלאית לאנשים השואפים לחיות חיים מוסריים וטבעיים. הרוצים להשתתף בהתיישבות זו או לתמוך בה למעשה, מתבקשים לפנות למוכר האגודה, נ.ב. חבקין, ירושלים, רחוב בצלאל". הדי לנו רמו סמלי לאישיותו של חבקין. שורת האסונות שפקדו אותו לא הסיטו אותו מהמטרות שאליהן כיוון את חייו, והוא לא חדל מלפעול

האדם ובין שאר הברואים שעל פני הארמה". ממימוש החלום הציוני שאב חבקין השראה גם לחזונו הצמחוני: "זכי לא ולולו קודם ברעיון הציוני וסוף סוף נתגשם!". התחייה הלאומית ו"ההתחדשות הגופנית והמוסרית של היהדות", בלשונו, לא סתרה בעיניו את המגמה האוניברסלית. ביטוי לכך ניתן למצוא בכרוז של "אגודת הצמחונים העבריים בארץ ישראל", אותה הקים בשנות השלושים, בו הוצהרה מטרת הצמחונות, בעקבות טולסטוי, כשלב הראשון בהגשמתם של חיים מוסריים. בכרוז נקבע כי "גם מתוך הרעיון האוניברסלי להשפיע על כל האנושות צריכה כל אומה ואומה להשתדל בהרמת החיים המוסריים והטבעיים של בניה. כמו שאומר הפתגם הגרמני 'נקמה כל איש על ידי ביתו ואו כל הרחוב יהיה נקי'".

ברוחו של טולסטוי, ממנו הושפעו רבים מאנשי העלייה השנייה, קבע חבקין בימי 'ברית דניאל' במינכן כי "בתי המטבחיים החדשים הם חרפת העולם הנאור ואין להם מקום במדינה שרוצים לייסד על בסיס רוחני ומוסרי. ארץ ישראל לא תוכל להיות למופת במובן התרבותי והמוסרי כל זמן שישאר בה בית מטבחיים". התרבות העברית החדשה, המשיך, "צריכה לעלות על התרבות ההודית-כנענית על ידי היחס ההגון לא רק לבעלי חיים, כי אם גם לכל שכבות העם. התרבות העברית צריכה להתגבר גם על הרוח המפלגתי והמעמדי השורר כמעט בכל העולם הנאור". דברים אלה רומזים לכך שלמרות היותו חריג יחסית בתנועה הציונית במסקנותיו המעשיות, ניקו עמדותיו של חבקין מאותם המקורות של זרמים רחבים בציונות. למעשה הצמחונות לא היתה וזה לא אישים ציוניים נוספים, ביניהם, כאמור, א"ד גורדון, וכן סופרים רחוקים בולטים דוגמת א"ד אלכסנדר ויסקינד (בינוביץ') ור' בנימין (הושע רדלר פלדמן). חבקין נישא בתחילת המאה העשרים לרבקה בק, שילדה לו ארבעה ילדים לפני שמתה ברמי ימיה ב-1909. כעבור כמה שנים נשא את אשתו השנייה - דישה טובילוב, ועמה עלה לארץ ב-1921, יחד עם חמשת ילדיהם. הוא ייסד בירושלים בית מלאכה ליעבוד גלופות (שבגלונות).

כעבור חצי שנה התפרסמה ידיעה קצרצרה בעיתון 'דאר היום' של איתמר בן אב"י, אוהד מוכר של האספרנטו: "בירושלים נוסדה אגודת אספרנטיסטים. כל מי שמתעניין ברבר יפנה לנתן חבקין". הייתה זו תחילתו של השלב הארץ-ישראלי בחייו של חבקין, בו המשיך לשלב צמחונות ואספרנטו עם עמל כפיים. ב-1925, כשהיה כבן חמישים, הצטרף כסטודנט לאוניברסיטה העברית והיה למשך כשנתיים "זקן הסטודנטים" במוסד. במסגרת לימודיו שיתף פעולה עם חוקר ארץ ישראל פרופ' שמואל קליין, והעמיד את כישורו הגרפי לצורך שחזורן של כתובות עתיקות.

התאבדות כפולה

אך זמן לא רב לאחר מכן הודעו חייו: ב-22 ביולי 1926 הופיעה בעיתון 'דבר' ידיעה לאקונית: "ביום ד' ב-4.30 לפנות בוקר שלחה יד בנפשה בתו של מר חבקין וכעבור חצי שעה מתה. המנוחה